

2 Maatschappelijke ontwikkelingen

Remko van den Dool en Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)

2.1 De maatschappelijke context van sport

Veel mensen hebben een band met sport. Ze zijn actief door hard te lopen in een park of baantjes te trekken in een zwembad. Anderen zijn lid van een sportvereniging en doen mee aan wedstrijden of evenementen. Voor velen is de band passief door wedstrijden te bezoeken of sport via de media te volgen. Daarnaast zijn er sportvrijwilligers voor zaken zoals het fluiten van wedstrijden, jureren of draaien van bardiensten. In dit rapport staan de ontwikkelingen in de sport vanuit deze diversiteit aan invalshoeken centraal. Ze spelen zich niet in het luchtledige af, maar maken deel uit van een veranderende maatschappij en houden op die manier verband met de manier waarop mensen betrokken zijn bij sport. Zo heeft een vergrijzende samenleving gevolgen voor de sportdeelname, want ouderen sporten over het algemeen minder. Economische krimp kan leiden tot de keuze voor goedkopere sporten. En veranderingen in waarden en normen, zoals het belang dat men hecht aan een gezonde leefstijl of de weergave in de media van excessief gedrag in sportwedstrijden, houden verband met hoe men tegen sport aankijkt.

Doel van dit hoofdstuk is de belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen te schetsen. Welke relatie deze met sport in de brede zin van het woord kunnen hebben, stippen we daarbij kort aan. In dit hoofdstuk bespreken we achtereenvolgens ontwikkelingen in demografie (§ 2.2), economie (§ 2.3), tijdsbesteding (§ 2.4), media (§ 2.5), leefstijl (§ 2.6) en waarden (§ 2.7). Naast maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloeden technische innovaties de sport. Deze innovaties komen in dit hoofdstuk slechts via maatschappelijke ontwikkelingen aan de orde.

2.2 Demografische ontwikkelingen

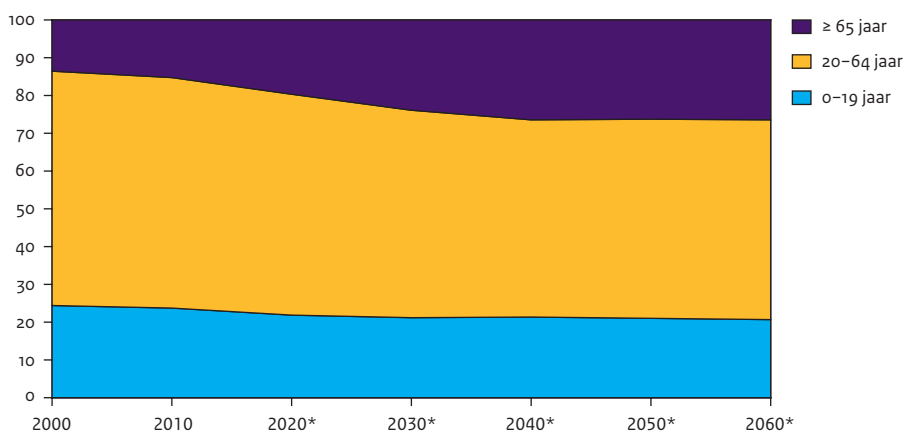
Vergrijzing

Leeftijd hangt omgekeerd samen met sportdeelname: kinderen sporten vrijwel allemaal, ouderen doen minder vaak aan sport, al is het aantal ouderen dat wel aan sport doet in de afgelopen decennia gestegen (Van den Dool 2014a). Een vergrijzende bevolking leidt op termijn tot minder sportdeelname, wat deels gecompenseerd wordt doordat cohorten elkaar opvolgen. Mensen die nu 55 jaar zijn doen meer aan sport dan de 55-jarigen van twintig jaar geleden, maar nog altijd minder dan jongere mensen (Tiessen-Raaphorst 2010). Vrijwilligerswerk in de sport is ook vaker het terrein van jongeren of volwassenen met kinderen dan het terrein van ouderen (Dekker en De Hart 2010), en hetzelfde geldt voor het bezoeken van sportwedstrijden of -evenementen (zie hoofdstuk 6). Het volgen van sport via media wordt echter meer door de oudere generatie gedaan (zie hoofdstuk 5).

De afgelopen dertig jaar is de gemiddelde leeftijd van de Nederlandse bevolking met zes jaar toegenomen: van gemiddeld 34 jaar in 1980 naar 40 in 2013. De komende decennia zal dit nog verder oplopen, doordat er naar verhouding meer 65-plussers komen. In 2040 is hun aandeel het grootst (27%, figuur 2.1). Ter vergelijking: in 2010 was dit nog 15%. Het aandeel jongeren neemt al langere tijd af. In 2010 was 24% van de bevolking jonger dan 20 jaar en dit zal dalen tot 21% in 2060.

Figuur 2.1

Ontwikkeling van de leeftijdssamenstelling van de bevolking, 2000-2060* (in procenten)

* = prognose

Bron: CBS (StatLine)

Veranderende etnische samenstelling van de bevolking

Niet-westerse volwassen migranten doen minder aan sport dan autochtone Nederlanders en deze verschillen zijn sinds 2001 niet kleiner geworden (Van den Dool 2014a). Er is echter wel een ontwikkeling te verwachten bij kinderen van de tweede generatie niet-westerse ouders. Die ouders zijn opgegroeid in de Nederlandse (sport)cultuur en brengen dit ook op hun kinderen over. Kinderen van tweede generatie Surinaams-Antilliaanse ouders (89%) sporten even vaak als autochtone Nederlandse kinderen (87%), terwijl dit bij kinderen van eerste generatie ouders uit deze groep veel lager ligt (71%). Als autochtonen en niet-westerse minderheden sporten dan zijn zij in gelijke mate lid van een sportvereniging (Vogels 2014).

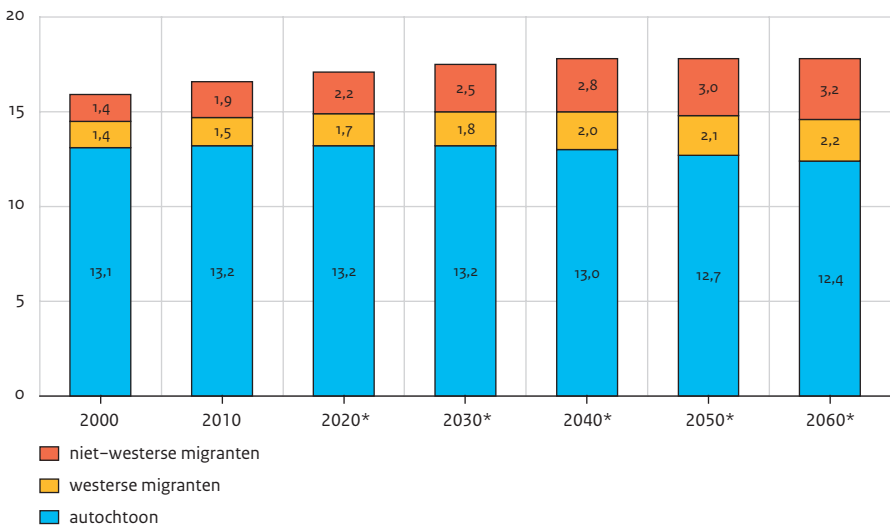
De omvang van de groep niet-westerse migranten in de Nederlandse samenleving is de afgelopen decennia gegroeid tot bijna 12% van de bevolking. De grootste groepen zijn Turkse (2,4%), Marokkaanse (2,2%), Surinaamse (2,1%) en Antilliaanse (0,9%) Nederlanders. De recente groei van het aantal niet-westerse migranten komt vooral door de toename van de tweede generatie. Zij vormen momenteel 45% van alle niet-westerse migranten (Gijsberts 2014).

Westerse migranten vormen 9% van de bevolking. Polen, Duitsers en Belgen zijn de grootste groepen. Hun sportdeelname is vergelijkbaar met de autochtone sportdeelname (Van den Dool 2014a).

In 2060 wonen er volgens de CBS-prognose 3,2 miljoen niet-westerse migranten en 2,1 miljoen westerse migranten in Nederland (figuur 2.2). De verwachting is dat het aandeel eerste generatie minderheden steeds verder afneemt. Het aantal autochtonen blijft tot 2040 min of meer stabiel op ruim 13 miljoen en daalt vervolgens. Het aandeel migranten in de bevolking neemt daarmee toe van 21% in 2013 naar 31% in 2060.

Figuur 2.2

Bevolkingsontwikkeling naar herkomstgroep, 2000-2060 (in absolute aantallen x mln.)

* = prognose

Bron: CBS (StatLine)

Toename eenpersoonshuishoudens

Huishoudenssamenstelling en sport en bewegen zijn aan elkaar gerelateerd. Ouders met (jonge) kinderen doen minder aan sport dan alleenstaanden of stellen zonder kinderen van vergelijkbare leeftijd (Van den Dool 2014a). Wel gaan gezinnen vaker met elkaar op pad om te wandelen en te fietsen (Van den Dool 2014c). De sportdeelname van alleenstaanden verschilt daarnaast sterk naar leeftijd. Alleenstaanden tot 40 jaar nemen relatief veel deel aan sport terwijl oudere alleenstaanden juist minder vaak deelnemen (Tiessen-Raaphorst 2010).

Sinds 2000 is het aantal eenpersoonshuishoudens toegenomen van 33% naar 37% in 2013 (tabel 2.1). Waar voorheen vooral ouderen alleen woonden, leven ook steeds meer jongeren alleen nadat ze het ouderlijk huis hebben verlaten en voordat zij eventueel

gaan samenwonen. De omvang van de huishoudens is sinds 2000 weinig veranderd, gemiddeld bestaat een huishouden uit 2,2 personen. Als er kinderen in een gezin zijn, is dit gemiddeld 1,7 per gezin (StatLine). Dit aantal is al langere tijd min of meer gelijk. Ook de toename van het aantal scheidingen zorgt voor minder gezinsleden en voor meer huishoudens.

Tabel 2.1

Huishoudenontwikkeling, kerncijfers 2000-2013 (in absolute aantallen en in procenten)

	bevolking (x mln.)	huishoudens (x mln.)	eenpersoons- huishoudens (%)	aantal personen per huishouden
2000	15,9	6,8	33	2,3
2005	16,3	7,1	35	2,3
2010	16,6	7,4	36	2,2
2013	16,8	7,6	37	2,2

Bron: CBS (StatLine)

2.3 Sociaaleconomische ontwikkelingen

Opleidingsniveau

Hoger opgeleiden nemen vaker deel aan sport, ook als we met leeftijd rekening houden. Het is zelfs zo dat hoogopgeleide 65-74-jarigen vaker aan sport deelnemen dan laag opgeleide 25-34-jarigen (Tiessen-Raaphorst 2010). Ook zijn vrijwilligers vaker hoger opgeleid (Dekker en De Hart 2010). Het volgen van sport via media is vaker een dagelijkse bezigheid van lager opgeleiden (zie hoofdstuk 5). Middelbaar opgeleiden zijn degenen die het meest regelmatig wedstrijden of evenementen bezoeken (zie hoofdstuk 6).

Het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking groeit nog steeds. Het aandeel 15-65-jarigen met een hbo- of wo-diploma steeg van 21% in 2000 naar 29% in 2013 (tabel 2.2). Beschikte in 2000 nog 38% van de bevolking over een lager opleidingsniveau, in 2013 was dat gedaald naar 28%. Deels is dat een vervanging van oudere generaties met relatief meer lager opgeleiden door jongere generaties met relatief meer hoger opgeleiden (Tolsma en Wolbers 2010). Dit heeft naar verwachting een positief verband met de sportbeoefening en het vrijwilligerswerk in de sport.

Tabel 2.2

Opleidingsniveau, bevolking 15-65 jaar, 2000-2013 (in procenten)

	laag	middelbaar	hoog	onbekend
2000	38	40	21	0
2005	33	41	25	1
2010	31	40	28	1
2013	28	41	29	2

Bron: CBS (StatLine) bewerking op basis van aantallen personen

Arbeidsparticipatie

25-65-jarigen met betaald werk doen vaker aan sport en bewegen dan arbeidsongeschikten of werklozen. Huisvrouwen en -mannen sporten ook minder, maar bewegen wel weer meer (Hildebrandt et al. 2010). Door de crisis is sinds januari 2008 de werkloosheid sterk opgelopen van 4,1% naar 8,6% in januari 2014 (CBS, Statline 2014). Of dit gevolgen heeft voor de sportdeelname is niet vast te stellen, omdat deze groep in onderzoeken doorgaans te klein is om apart uitspraken over te doen. Het grootste deel van de Nederlandse beroepsbevolking (66%) werkt ten minste 12 uur per week (tabel 2.3). Hierin is sinds 2000 weinig verandering te zien. Behalve mensen zonder betaald werk bestaat de groep niet-werkenden uit huisvrouwen en -mannen, arbeidsongeschikten, studenten en mensen in de vut.

De arbeidsdeelname van mannen is tussen 2000 en 2013 afgenomen, terwijl meer vrouwen gingen werken. In vergelijking met 2010 is de arbeidsparticipatie van vrouwen gelijk gebleven ondanks de toegenomen werkloosheid en de verslechtering van de kinderopvangvergoedingen in 2013.

De overheid probeert de arbeidsdeelname van 55-64-jarigen te bevorderen door regelingen voor vervroegde uitdiensttreding minder aantrekkelijk te maken. Feit is dat sinds 2000 de arbeidsdeelname in deze groep is gestegen van 34% naar 55%. Daarnaast heeft de overheid beleid ontwikkeld om jongeren langer naar school te laten gaan door pas vanaf 27 jaar aanspraak op de bijstandswet mogelijk te maken. We zien in lijn hiermee dat sinds 2000 de arbeidsparticipatie onder jongeren van 15 tot 24 jaar daalt, maar dit kan ook door de toenemende werkloosheid vanaf 2008 komen.

Tabel 2.3

Netto arbeidsparticipatie van 12 uur per week of meer, bevolking 15-64 jaar, naar sekse en leeftijd, 2000-2013 (in procenten)

	totaal	sekse		leeftijd				
		mannen	vrouwen	15-24 jaar	25-34 jaar	35-44 jaar	45-54 jaar	55-64 jaar
2000	65	77	52	44	82	77	70	34
2005	64	74	54	39	81	78	74	39
2010	67	74	60	38	84	83	79	49
2013	66	72	60	36	79	80	78	55

Bron: CBS (StatLine)

Welvaartsontwikkeling

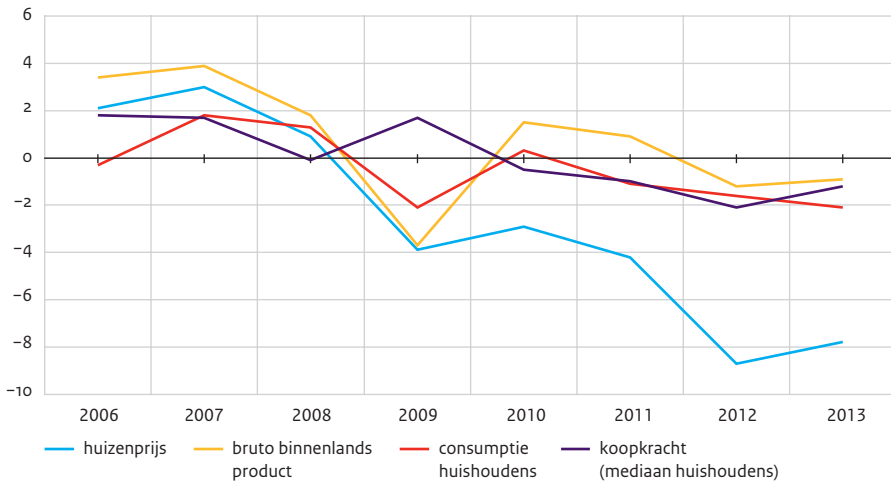
Inwoners uit rijke, welvarende landen sporten meer dan zij die in minder welvarende landen wonen, waarbij inwoners uit de armste landen nagenoeg helemaal niet sporten (Humphreys et al. 2012; Directorate-General for Education and Culture 2014). Dit is ook af te lezen aan de medaillespiegels van Olympische Spelen (Bernard en Busse 2004; zie hoofdstuk 12). Binnen Nederland zien we eveneens een effect van inkomen op sportdeelname. Mensen met hogere inkomens nemen vaker aan sport deel dan personen met lagere inkomens (Kamphuis en Van den Dool 2008; zie hoofdstuk 4). Sportspullen, trainingen en het gebruik van accommodaties kosten immers geld.

Sinds de economische teruggang van 2008 staan de uitgaven voor sport bij zowel Nederlanders als de lokale overheid, ten behoeve van accommodaties en sportverenigingen (zie hoofdstuk 8) onder druk. 7% van de Nederlanders geeft aan op sportuitgaven te gaan bezuinigen en 93% van de gemeenten heeft al bezuinigd op sport of gaat dit in de huidige coalitieperiode doen (Hoekman en Straatmeijer 2013). De verwachting is dat gemeentelijke bezuinigingen leiden tot hogere kosten voor sportverenigingen, die dit doorberekenen in de contributies van hun leden. In vergelijking met gemeentelijke bezuinigingen in andere sectoren wordt de sportsector echter relatief ontzien.

Hoewel Nederland anno 2014 nog steeds een zeer welvend land is, zien we dat sinds 2008 een aantal indicatoren is verslechterd. De daling van het bruto nationaal product, de consumptie van de huishoudens en de koopkracht blijft echter bescheiden (figuur 2.3). De huizenprijzen zijn daarentegen sterker gedaald. Dalende huizenprijzen leiden ertoe dat huiseigenaren meer geld besteden aan aflossing van hypotheek waarvoor minder geld beschikbaar is voor andere uitgaven (CPB 2013).

Figuur 2.3

Kerngegevens economische ontwikkeling in Nederland, 2006-2013 (in procenten, mutatie per jaar)

Bron: CBS (StatLine) en CPB

Voor langdurig in armoede levende gezinnen is het moeilijker om kinderen te laten sporten (Roest 2011) en om aan het sociale leven mee te kunnen doen. Het aantal huishoudens dat in armoede leeft is de afgelopen jaren toegenomen (tabel 2.4). Van de ruim 7 miljoen huishoudens in 2012 moesten er 664.000 (9,4%) rondkomen van een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Dit is een groei van 1,2 procentpunt ten opzichte van 2011. Naar verwachting zal de groei in 2014 afvlakken.

Tabel 2.4

Nederlandse huishoudens die (langdurig) in armoede leven, 2000-2014 (in procenten)

	2000	2003	2006	2009	2010	2011	2012 ^b	2013 ^c	2014 ^c
huishoudens met een laag inkomen	11,8	9,8	8,8	7,6	7,4	8,2	9,4	9,9	10,1
huishoudens met een langdurig laag inkomen ^a	5,4	3,8	3,3	2,5	2,4	2,4	2,7	.	.

- a Vier jaar en langer.
- b Voorlopige cijfers.
- c Raming.
- . = gegevens ontbreken

Bron: CBS/SCP 2013

Slechts een beperkt deel van alle kinderen leeft langdurig in armoede en is op latere leeftijd nog steeds arm. De armoede en bijbehorende sociale deprivatie in de jeugd heeft echter wel effect op de sociale participatie, waaronder sportdeelname, op volwassen leeftijd. Ook dan doen deze volwassenen naar verhouding minder mee aan het sociale leven dan volwassenen die als kind niet arm waren (Guiaux 2011).

2.4 Tijdsbesteding

Sportdeelname, vrijwilligerswerk, sport kijken op de tv en het bezoeken van sportwedstrijden vindt voor de meeste mensen plaats in de vrije tijd. Een eenduidig verband tussen de hoeveelheid vrije tijd en de deelname aan sport bestaat niet. Wel hebben mensen die meer dan een uur per week sporten meer vrije tijd dan mensen die geen of weinig tijd aan sport besteden (Van den Dool 2014b). De hoeveelheid vrije tijd hangt samen met de tijd die nodig is voor verplichtingen zoals werk en opleiding, en met de tijd die men besteedt aan persoonlijke verzorging (slapen, eten, huishouden enz.). Sinds 2000 hebben Nederlanders meer vrije tijd, terwijl de tijdsbesteding aan verplichtingen na 2005 is afgenomen (tabel 2.5).

Tabel 2.5

Verdeling van het tijdsbudget^a over verplichtingen, verzorging en vrije tijd, bevolking 12 jaar en ouder, 2000-2011^b (in uren per week)

	2000	2005	2006	2011
verplichtingen	43,9	44,3	42,8	41,2
persoonlijke verzorging	76,6	76,2	76,9	77,7
vrije tijd	44,8	44,7	46,9	47,8

- a De uren tellen niet helemaal op tot 168 uur per week doordat niet alle activiteiten zijn toe te schrijven aan een van de categorieën (zoals het bijhouden van het onderzoeksdagboekje).
 b De gegevens tot 2005 zijn tijdens een oktoberweek verzameld en vanaf 2006 gedurende het hele jaar.

Bron: SCP (TBO'00-'05 en TBO'06); SCP/CBS (TBO'11)

Een groot deel van de vrije tijd besteden Nederlanders aan mediagebruik (tabel 2.6; zie ook § 2.5). Vanaf 2005 neemt dit met ongeveer een uur per week toe tot 21 uur in 2011. Maar ook de recreatieve activiteiten en ontspanning, waaronder sportdeelname, zijn belangrijk. Hieraan besteedt men 13 uur per week. Sinds 1975 neemt de tijdsbesteding aan sport door Nederlanders toe, vooral doordat meer mensen aan sport zijn gaan deelnemen, niet doordat zij langer zijn gaan sporten (Van den Dool en Tiessen-Raaphorst 2013). Ook de maatschappelijke participatie blijft vrij constant. Ongeveer twee uur per week is men actief met zaken als vrijwilligerswerk, burenhulp en religieuze

bijeenkomsten (zie § 2.7). De benodigde reistijd voor vrijetijdsactiviteiten lijkt enigszins te groeien van 2,5 uur in 1975 naar 3,5 uur in 2011. Ruim 7 uur per week besteedt men aan sociale contacten. Ten opzichte van de periode voor het millennium is dit sterk gedaald, vooral door minder contact met huisgenoten en minder visites (De Haan en Sonck 2013). De tijd voor telefonisch contact blijft vrij stabiel (minder dan een uur).

Tabel 2.6

Vrije tijd: verdeling van de vrije tijd over typen vrijetijdsbesteding en mobiliteit, bevolking 12 jaar en ouder, 2000-2011 (in uren per week)

	2000	2005	2006	2011
mediagebruik (exclusief online communicatie)	18,7	18,9	19,6	20,9
sociale contacten (inclusief online communicatie)	8,5	7,5	8,6	7,2
recreatieve activiteiten en ontspanning	12,9	13,1	13,3	13,5
maatschappelijke participatie	1,8	1,8	2,0	2,3
vrijetijds mobiliteit	3,0	3,5	4,0	3,6

Bron: SCP (TBO'00-'05 en TBO'06); SCP/CBS (TBO'11)

Doordat de relatie tussen sportdeelname en de hoeveelheid vrije tijd onduidelijk is, kunnen we voor de tijdsbesteding niet aangeven wat het effect op de sportbeoefening in de toekomst zal zijn.

2.5 Mediaconsumptie

De media zijn voor sport vooral relevant vanwege kijken of luisteren naar sport, lezen over sport en – steeds meer – praten over sport via de sociale media (zie hoofdstuk 5). De angst is dat veel tijd voor media ten koste gaat van tijdsbesteding aan de sportbeoefening zelf. Bij jongeren blijkt dit deels het geval (Van den Dool 2014b); jongeren die meer internetten, nemen niet zozeer minder deel aan sport, maar ze besteden er wel minder tijd aan. Media worden echter ook ingezet om mensen juist in beweging te krijgen. Televisieprogramma's als *Move that body* en *Nederland in Beweging* geven de mogelijkheid om thuis voor de buis actief te zijn.

Tot 2005 besteedde men ongeveer 19 uur per week aan media, maar dit lijkt sindsdien te groeien (tabel 2.7). De samenstelling van het tijdsbudget voor media is in de loop der tijd veranderd. Met de beschikbaarheid van de pc voor het grote publiek na 1980 en internet na 1990 zijn Nederlanders steeds meer tijd gaan besteden aan de computer. Inmiddels betreft dat vier uur per week. De grote verliezers lijken de gedrukte media (kranten en tijdschriften) te zijn. Waar aan het eind van de jaren tachtig 6 uur per week werd besteed aan gedrukte media is dat in 2011 teruggelopen tot minder dan 3 uur per week. Ook het luisteren naar audio, zonder daarbij andere bezigheden te hebben, nam in deze periode

af, van circa 2 uur naar minder dan een half uur per week. Nederlanders blijven wel veel tijd besteden aan kijken naar televisie, video of dvd. In 2011 betrof dat 14 uur per week. De verschuivingen in het gebruik van media zijn vooral zichtbaar bij jongeren. Van de totale mediatijd besteden zij een groot deel aan internet en pc. 65-plussers besteden veel tijd aan gedrukte media (De Haan en Sonck 2013).

Tabel 2.7

Mediagebruik, bevolking 12 jaar en ouder, 2000-2011 (in uren per week)

	2000	2005	2006	2011
mediagebruik (totaal)	18,7	18,9	19,6	20,9
televisie, video en dvd kijken	12,4	10,8	12,7	14,0
audio luisteren	0,7	0,5	0,3	0,3
gedrukte media lezen	3,9	3,8	3,9	2,5
internet en pc gebruik, exclusief online communicatie ¹	1,8	3,8	2,8	4,0

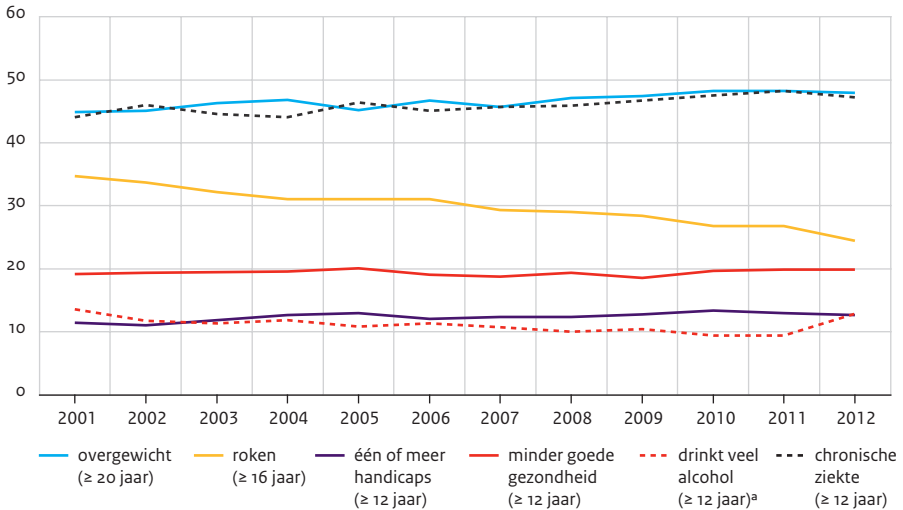
Bron: SCP (TBO'00-'05 en TBO'06); SCP/CBS (TBO'11)

2.6 Leefstijlkenmerken en gezondheid

Nederlanders vinden gezondheid het allerbelangrijkste in het leven (Kooiker en Hoeymans 2014). Hieronder verstaan ze niet alleen een gezond lichaam hebben en in het dagelijks leven goed kunnen functioneren, maar ook sociaal-maatschappelijke participatie en zingeving maken deel uit van de gezondheid. Voor mensen die te maken hebben met ziekte geldt dit nog iets sterker dan voor de gemiddelde Nederlander. Overigens vindt driekwart van de Nederlanders hun eigen gezondheid goed of zeer goed. Voor Nederlanders zijn de hoge kosten voor de gezondheidszorg een punt van zorg (Van Noije et al. 2014). Een deel van de kosten is te vermijden door een andere leefstijl van de bevolking (zie hoofdstuk 10). Daarom krijgen sport en bewegen steeds meer aandacht van de overheid (vws 2013a, Blokstra et al. 2011). De populariteit van vitaminepillen, beweeg- en hartslagmeters laat echter zien dat Nederlanders ook zelf aandacht hebben voor het verbeteren van hun gezondheid. Een aantal leefstijl- en gezondheidskenmerken bespreken we hierna (zie ook figuur 2.4).

Figuur 2.4

Leefstijl- en gezondheidskenmerken, bevolking, 2001-2012 (in procenten)

a Tot en met 2011: minstens 1 keer per week 6 of meer glazen alcohol op één dag. 2012: wijziging in de definitie voor vrouwen: minstens 1 keer per week 4 of meer glazen alcohol op een dag. Door deze wijziging in de definitie kunnen de cijfers tot en met 2011 niet zonder meer vergeleken worden met de cijfers vanaf 2012.

Bron: CBS (StatLine); CBS (POLs'01-'09)

Overgewicht²

Overgewicht draagt bij aan hogere zorgkosten. Een gevolg van overgewicht is namelijk een grotere kans op ziektes zoals diabetes (Blokstra et al. 2011). Voldoende bewegen, waaronder sport, kan bijdragen aan het verminderen van (de risico's van) overgewicht (zie hoofdstuk 10). Tussen 2001 en 2012 is het aandeel Nederlanders van 20 jaar en ouder met overgewicht licht toegenomen van 45% tot 48% (figuur 2.4). De stijging is hiermee afgevlakt ten opzichte van voor de eeuwwisseling (1981: 33%), maar blijft door de hoge percentages nog steeds een punt van zorg. Ook het aandeel mensen met ernstig overgewicht is licht toegenomen van 10% in 2001 naar 12% in 2012. Opnieuw was de stijging voor de eeuwwisseling sterker (1981: 5%). Kinderen van 4 tot 20 jaar hebben minder vaak overgewicht dan volwassenen, het aandeel is echter wel gestegen (1980 6%, 2010 14%, Schönbeck en Van Buuren 2010). 2% van de kinderen heeft ernstig overgewicht. Internationaal gezien valt het aandeel Nederlandse volwassenen met overgewicht overigens mee. In de Verenigde Staten heeft twee derde van de bevolking overgewicht. In Europa vallen Spanje, Engeland, Schotland en Ierland in negatieve zin uit de toon (Van der Wilk en Harbers 2012). Het relatief gunstige cijfer voor Nederland kan verband

houden met het regelmatige gebruik van de fiets (Directorate-General for Education and Culture 2014). De toename van fietsen met trapondersteuning (e-bikes) kan dit gunstige effect wellicht bedreigen. In 2013 was 19% van de verkochte fietsen een e-bike (RAI et al. 2014).

Roken

Niet-rokers doen vaker aan sport en voldoen vaker aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (niet in tabel). Roken en sporten vormen fysiek geen goede combinatie. Rokende sporters presteren minder goed doordat ze minder zuurstof kunnen opnemen (www.sportzorg.nl).

Sinds de jaren vijftig is de populariteit van roken fors gedaald. In 2001 rookte nog een derde van de bevolking van 16 jaar of ouder wel eens (35%). In 2012 is dat teruggelopen tot een kwart (24%, figuur 2.4). Dit komt echter niet door het verdwijnen van een generatie met rokers. De 20-30-jarigen roken namelijk het meest en 65-plussers het minst. Vrijwel iedere roker begint als tiener. Rokers van 65-75 jaar roken daardoor gemiddeld al meer dan 50 jaar (CBS StatLine 2012).

Alcoholgebruik

Hoewel de vraag is of het gewenst is, gaan in de beeldvorming alcohol en sport vaak hand in hand. De rol van bierbrouwerijen bij sportevenementen is tekenend. Denk bijvoorbeeld aan het Holland Heineken House bij de Olympische Spelen. In sportkantines zijn bier en andere licht alcoholische consumpties (30%) na koffie en thee (54%) de meest bestelde producten (Van Kalmthout en Van den Dool 2014). Het geeft aan dat voor veel mensen alcohol en sport ook in de praktijk samengaan. Daarnaast blijkt dat mensen die wekelijks sporten vaker alcohol drinken dan niet-wekelijkse sporters (niet in tabel). Alcohol beïnvloedt de sportprestaties echter in negatieve zin. Zo leidt alcohol drinken na sportdeelname tot een minder voorspoedig herstel van de spieren (Trimbos Instituut 2013).

In 2012 geeft 13% van de bevolking van 12 jaar of ouder aan zes glazen of meer op een dag in de week te drinken (bij vrouwen is de norm vier glazen of meer; figuur 2.4). 80% geeft aan wel eens alcohol te drinken (niet in figuur). Sinds 2001 zijn beide percentages weinig veranderd. Vrouwen en 65-plussers zijn het vaakst geheelonthouders. Volwassen Nederlanders drinken minder alcohol dan de gemiddelde Europeaan. Nederlandse jongeren drinken naar verhouding veel alcohol (Van der Wilk 2013).

Handicaps, ervaren gezondheid en chronische ziekte

Een fysieke beperking belemmert de sportdeelname (zie hoofdstuk 4; Von Heijden et al. 2013). Ongeveer één op de acht Nederlanders heeft te maken met een matige of ernstige lichamelijke handicap (figuur 2.4). Deze kan betrekking hebben op de motoriek, het gehoor of het visuele vermogen. Ongeveer de helft van de mensen met een motorische handicap gebruikt een hulpmiddel, zoals een stok of een rolstoel.

De opbouw van conditie is een belangrijk motief voor sportdeelname (Van den Dool et al. 2009). Juist voor mensen met een mindere gezondheid is het behoud van conditie belangrijk. Tegelijkertijd is het vanwege pijn of andere belemmeringen lastiger om aan sport te doen. Een vijfde (20%) van de bevolking ervaart een minder goede gezondheid (figuur 2.4). Jongeren voelen zich vaker gezond dan ouderen en mannen vaker dan vrouwen. Ook de huishoudensvorm heeft verband met de ervaren gezondheid: gescheiden mensen en alleenstaanden voelen zich vaker minder gezond dan mensen die samenwonen of getrouwd zijn (Galenkamp en Van der Noordt 2013). Nederlanders voelen zich gezonder dan de gemiddelde EU-inwoner. Dat geldt vooral voor 65-plussers (Hilderink et al. 2013).

Bijna de helft van de bevolking (47%) heeft één of meer chronische ziekten. In de afgelopen tien jaar groeide dit percentage geleidelijk. Deze groei hangt samen met de vergrijzing van de bevolking, ouderen hebben vaker een chronische ziekte, maar ook een ongezondere leefstijl zorgt voor een toename.

Invloed leefstijl toekomstige sportdeelname

Elk van de genoemde leefstijlen heeft invloed op de betrokkenheid bij sport. Een slechtere gezondheid leidt tot belemmeringen bij het actieve sporten, de eigen inzet als vrijwilliger of het bezoeken van een sportwedstrijd. De toename van het aantal mensen met een beperking of chronische aandoening heeft gevolgen voor sportdeelname in de toekomst, zowel in aantal sporters als in het soort activiteiten dat bij hun mogelijkheden past.

Het bewustzijn van het belang van sporten (en bewegen) lijkt toe te nemen. Dit blijkt onder meer uit de populariteit van technische innovaties als horloges met hartslag- en beweegmeters, waardoor men zich bewuster is van het eigen sport- en beweeggedrag. Aan de andere kant kunnen technologische ontwikkelingen, zoals de opkomst van de e-bike, ook negatief uitpakken, in de zin dat ze de noodzaak tot bewegen verminderen. Hoe dit uitwerkt in de deelname aan sport en/of bewegen zal de toekomst moeten leren.

2.7 Verschuiving van waarden en sociale veranderingen

Verandering van waarden

Sport en waarden zijn op verschillende manieren met elkaar verbonden. In het huidige sportbeleid ligt de focus op sportiviteit en respect. Het gaat daarbij niet alleen over sportiviteit en respect op de velden, maar sport wordt ook geacht bij te dragen aan de ontwikkeling van die waarden in de maatschappij (VWS 2011; zie hoofdstuk 14). Diverse waarden zijn belangrijk voor Nederlanders, maar lopen ook uiteen naar gelang de invalshoek. Waar bijvoorbeeld 89% van de bevolking aangeeft respect voor een ander te hebben, vindt slechts 64% dat via sport respect voor anderen is te krijgen (Van den Dool et al. 2009).

Soms zijn de voor sport belangrijke waarden met algemeen onderzoek naar waarden te verbinden. Voor vier belangrijke waarden proberen we dit verband te leggen. We maken gebruik van een onderzoek waarbij waarden van sporters met de respondenten zelf zijn vergeleken.

Het belangrijkste in de Nederlandse maatschappij zijn de hedonistische waarden (tabel 2.8). Deze staan voor genieten van het leven, plezier maken, nieuwe dingen beleven. In 2011 vond bijna vier op de vijf mensen (79%) een hedonistische levensstijl belangrijk. In de sport zien we dit terug in het motief dat mensen sport leuk vinden om te beoefenen, 75% van de sporters noemt dit motief (Van den Dool et al. 2009). Voor Nederlanders is plezier in het sporten een belangrijke reden om mee te doen (56%), vaker dan voor andere Europeanen (30%; Directorate-General for Education and Culture 2014). De economisch-burgerlijke waarden zijn tussen 2000 (62%) en 2011 (71%) het sterkst toegenomen. De mensen die deze waarden aanhangen willen vooruitkomen in het leven, een beroep uitoefenen, het financieel goed hebben en verlangen naar maatschappelijke zekerheid. In de sport komt dit terug als de drang naar prestatie; 37% van de sporters noemt dit als motief om aan sport te doen. Sporters staan bekend als gericht op presteren; men associeert het stellen van doelen vaker met sporters dan met zichzelf (Van den Dool et al. 2009).

55% van de bevolking onderschrijft de familiaal-burgerlijke waarden, sinds 2000 is hierin geen verandering te zien. Deze waarden staan voor getrouwd zijn, kinderen hebben en opvoeden, leven voor je gezin. Het verwante 'verantwoordelijkheid hebben' associëren mensen meer met zichzelf dan met de sporter (Van den Dool et al. 2009).

De maatschappijkritische waarden (45% in 2011) spelen de kleinste rol in de samenleving. Het bevorderen van een grotere gelijkheid in de samenleving en je inzetten voor een samenleving waarin iedereen kan meebeslissen, ziet men minder op zichzelf van toepassing dan de andere waarden. De bevolking verbindt het durven geven van zijn of haar mening, de uitspraak die het beste past bij deze waarde, meer met zichzelf dan met sporters (Van den Dool et al. 2009).

Tabel 2.8

Centrale maatschappelijke waarden, bevolking 18-70 jaar, 1980-2011 (in procenten die waarden sterk onderschrijven)

	1980	1990	2000	2005	2011
hedonistische waarden ^a	56	65	74	74	79
economisch-burgerlijke waarden ^b	53	59	62	71	71
familiaal-burgerlijke waarden ^c	62	55	55	57	55
maatschappijkritische waarden ^d	36	34	39	47	45

a Van het leven genieten; plezier maken; nieuwe dingen beleven.

b Vooruitkomen in je leven; je beroep uitoefenen; het financieel goed hebben; maatschappelijke zekerheid.

c Getrouwd zijn; kinderen hebben en opvoeden; leven voor je gezin.

d Meewerken aan het verminderen van de bestaande inkomensverschillen; grotere gelijkheid in de maatschappij bevorderen; het doorbreken van de bestaande machtsverhoudingen; je inzetten voor een samenleving waarin iedereen kan meebeslissen.

Bron: SOCON 1980-2011

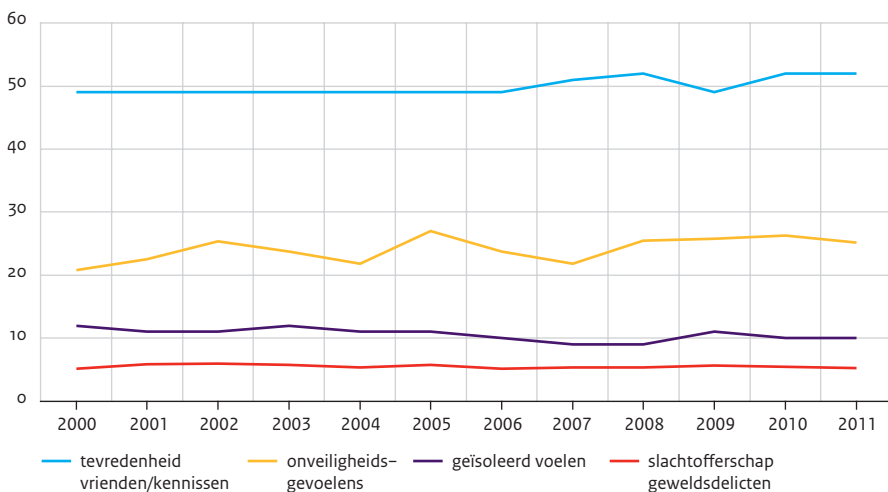
Via overtuigingen is gedrag te sturen (Fishbein en Ajzen 1975). Derhalve kan de verandering van waarden invloed hebben op de overtuiging of iemand wel of niet wil sporten. Of een dergelijk verband daadwerkelijk bestaat, is echter onbekend. We kunnen dus geen uitspraken doen over toekomstige sportdeelname op basis van de ontwikkeling van maatschappelijke waarden.

Tevredenheid met de sociale omgeving en het veiligheidsgevoel

De sociale rol van sport is een belangrijke legitimering van het sportbeleid. Samen sporten kan mensen verbinden en eenzaamheid verminderen (vws 2011). Zo doen 50-plussers met veel sociale contacten en een actief maatschappelijk leven vaker aan sport (Van den Dool 2014c). Het is echter niet zo dat sport altijd tot minder eenzaamheid leidt. Eenzaamheid heeft veeleer met persoonskenmerken te maken. Het zijn namelijk vooral niet eenzame, actieve ouderen die sporten (Van den Dool 2014c; Wirtz et al. 2012). Hoe zit het met de eenzaamheid in Nederland? De helft van de Nederlanders (52%) is tevreden met de vrienden en kennissen in de omgeving (figuur 2.4). Sinds 2000 is hierin geen verandering te zien, al is de tijdsbesteding aan sociale contacten in die periode wel afgenomen (De Haan en Sonck 2013; zie ook § 2.4). Tegelijkertijd voelt een tiende van de bevolking zich geïsoleerd.

Figuur 2.5

Sociale kenmerken en veiligheidsgevoel, bevolking 15 jaar of ouder, 2000-2011 (in procenten)

Bron: CBS (StatLine)

Veiligheid in de sport is een thema dat vooral na een geweldsincident veel media-aandacht krijgt (zie hoofdstuk 14). Of dit mensen weerhoudt van het beoefenen of bezoeken van sport is niet bekend. In de sport ervaart men niet vaker onwenselijk gedrag dan op andere openbare plaatsen, zoals de straat, de school of het openbaar vervoer (Tiessen-Raaphorst et al. 2008). Wanneer we kijken naar het veiligheidsgevoel van Nederlanders in het algemeen zien we dat in 2011 25% zich onveilig voelt (figuur 2.5). Hierin is een lichte groei te zien sinds 2000. Het aantal slachtoffers van geweldsdelicten laat tussen 2000 en 2011 geen verandering zien. Toch geeft 5% van de bevolking aan slachtoffer te zijn geweest van een geweldsdelict.

Onduidelijk is hoe het gevoel van onveiligheid invloed heeft op de sport. Dit kan bijvoorbeeld betrekking hebben op de keuze voor een sport of het besluit om wel of geen wedstrijd te bezoeken.

Maatschappelijke betrokkenheid

Lidmaatschap van een sportvereniging of vrijwilligerswerk verrichten in de sport zijn vormen van maatschappelijke betrokkenheid. De belangstelling van de Nederlandse bevolking om zich te binden aan een organisatie door middel van lidmaatschap is echter al langere tijd dalende (Posthumus et al. 2014). In 2007 was de helft van de bevolking (50%) niet als lid verbonden aan een vereniging voor politiek, recreatie, natuur of milieu, in 1999 was dit nog 43% (De Hart en Dekker 2009). Bij sportverenigingen is er tot 2012 geen sprake van ledenafname, maar het 'marktaandeel' van sportclubs neemt wel af (Van 't Verlaat 2010; zie hoofdstuk 7). De sportdeelname buiten een vereniging groeit namelijk sneller, het gaat dan bijvoorbeeld om een abonnement bij een commercieel sportcentrum of om deelname aan een informele groep (zie hoofdstuk 4).

Op het gebied van vrijwilligerswerk is deze daling niet te zien. Het percentage Nederlanders dat vrijwilligerswerk verricht ligt rond de 40% (Van Houwelingen et al. 2014). Gemiddeld besteden Nederlanders bijna een uur per week hieraan (tabel 2.9). Mensen die actief zijn als vrijwilliger hebben volgens de tijdsbestedingsgegevens in 2011 bijna vijf uur per week hieraan besteed. Vooral de laatste vijf jaren lijkt de trend te zijn dat minder vrijwilligers meer tijd steken in hun vrijwilligerswerk, een geluid dat ook vaak te horen is bij vrijwilligers zelf (Van Houwelingen et al. 2014).

Tabel 2.9

Tijd besteed aan maatschappelijke participatie, bevolking 12 jaar en ouder, 2000-2011 (in uren per week)

	2000	2005	2006	2011
vrijwilligerswerk	0,7	0,6	0,7	0,8
informele hulp aan personen in andere huishoudens	0,8	0,8	0,9	1,0
religieuze praktisering	0,3	0,4	0,4	0,4

Bron: SCP (TBO'00-'05 en TBO'06); SCP/CBS (TBO'11)

Van alle sectoren telt die van de sportverenigingen de meeste vrijwilligers. Andere populaire terreinen zijn het onderwijs, de zorg en de godsdienst. De toegenomen aandacht voor burgerparticipatie speelt ook in de sport. Van Houwelingen et al. (2014: 17) zien een aantal factoren die deze participatie lijken te bevorderen: 'noodzaak (als de overheid niet zorgt voor publieke [sport]voorzieningen, moeten burgers wel in actie komen), mate van autonomie van initiatiefnemers en lokale overheden, en ondersteuning door de overheid en schaalomvang (op lokaal en kleinschalig niveau bloeien initiatieven eerder op).' Met de aangekondigde bezuinigingen op lokaal niveau en de verwachting van de gemeenten dat sportverenigingen zelf het klein onderhoud aan de accommodatie gaan uitvoeren (Hoekman en Van der Bol 2014) is het afwachten hoe de participatie in de komende jaren opgepakt gaat worden.

2.8 Samenvatting

De maatschappij kent vele ontwikkelingen die meer of minder een verband hebben met sport in de brede zin van het woord. Sommige ontwikkelingen werken positief door, andere vormen nog een uitdaging.

Positieve ontwikkelingen

Het opleidingsniveau van de bevolking neemt nog steeds sterk toe. De verwachting is dat dit een positieve invloed heeft op de toekomstige sportdeelname. Vooral de huidige generatie 65-plussers is nu veelal laagopgeleid, door cohortvervanging wordt dit aandeel in de toekomst kleiner.

Minderheden krijgen een steeds groter aandeel in de Nederlandse maatschappij. Vooral de eerste generatie niet-westerse minderheden doet duidelijk minder aan sport. We zien echter dat de tweede generatie vaker aan sport deelneemt. Onderzoek laat tevens zien dat als ouders van minderheden zelf aan sport doen, de kans op sportdeelname van de kinderen duidelijk toeneemt.

Negatieve ontwikkelingen

De Nederlandse bevolking vergrijsst. Oudere Nederlanders doen minder aan sport, dus heeft de vergrijzing invloed op sportdeelname. Daarnaast versterkt de verwachte toename van het aantal mensen met beperkingen het effect van vergrijzing op sportdeelname. Nederlanders vinden hun gezondheid heel belangrijk, maar de ontwikkelingen op diverse leefstijlfactoren laten, met uitzondering van roken, geen verbetering zien. Bijna de helft van de Nederlandse volwassenen is te zwaar, van de kinderen tussen 4 en 20 jaar is dit 14%.

Om met sport bezig te kunnen zijn als beoefenaar, vrijwilliger of bezoeker heb je vrije tijd nodig. Men heeft de afgelopen jaren meer vrije tijd gekregen, maar er zijn diverse ontwikkelingen die hierop aanspraak maken. Zo is de tijdsbesteding aan media de afgelopen jaren toegenomen. Vooral televisiekijken is gegroeid maar ook de tijd die men achter de computer doorbrengt.

Vanuit beleid is er veel aandacht voor burgerparticipatie. De hoop is dat mensen vanwege een zich terugtrekkende overheid zelf taken zullen oppakken. De arbeidsparticipatie is de afgelopen jaren niet gegroeid. Met het opkrabbelen van de economie zou dit de komende jaren wel kunnen veranderen, waardoor de vraag is hoe de arbeidsparticipatie zich dan verhoudt tot de vrije tijd van mensen.

Ondanks de financiële crisis is Nederland nog altijd welvarend. Het aantal huishoudens dat in armoede leeft is de afgelopen jaren echter toegenomen. De sociale participatie, waaronder sport, is lager in deze groep. Kinderen die opgroeien in armoede hebben ook op latere leeftijd een grotere kans op sociale deprivatie.

Veel sportactiviteiten vinden in gezinsverband plaats. Dat geldt vooral voor activiteiten als wandelen en fietsen. De toename van eenpersoonshuishoudens kan een negatief effect op de sportdeelname hebben. Toenemend gebruik van communicatiemiddelen kan dit effect wellicht verkleinen.

Noten

- 1 De communicatietijd als onderdeel van de aan internet en pc-gebruik bestede tijd is pas bij de meting van 2006 en 2011 onderscheiden. Ook voor deze jaren is echter de precieze tijdsbesteding lastig vast te stellen.
- 2 Overgewicht wordt vastgesteld met de Body Mass Index (BMI). De BMI wordt berekend door het gewicht te delen door de lengte in het kwadraat. Voor volwassenen geldt een BMI van 25 of hoger als overgewicht, bij een BMI van 30 of hoger is sprake van ernstig overgewicht.